

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.2:346.57
DOI 10.36919/ELJ.1.2023.14

О. А. Рассомахіна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права,
ПВНЗ «Європейський університет»
ORCID ID 0000-0003-2862-8169
Researcher ID AEW-2296-2022

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕЛОКАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті проаналізовано практичні підходи та положення господарського законодавства щодо порядку здійснення переміщення суб'єктами господарювання в умовах воєнного стану. Розроблено визначення поняття релокації, або переміщення, суб'єктів господарювання. Виокремлено основні елементи механізму переміщення суб'єктів господарювання, або релокації. Проаналізовано основні нормативно-правові акти у цій сфері та узагальнено їх положення. Визначено основні заходи державної підтримки релокації в умовах війни. Надано оцінку стану правового регулювання у цій сфері та проблемам, які виникають у переміщених суб'єктів господарювання.

Метою статті є дослідження теоретичних та практичних засад порядку регулювання та здійснення релокації в умовах воєнного стану; відповідних змін та новел у господарському законодавстві.

Ключові слова: воєнний стан, засоби державного регулювання економіки, суб'єкт господарювання, релокація, переміщення виробничих потужностей, евакуація.

Постановка проблеми та її актуальність. Військове вторгнення Російської Федерації на територію України, оголошення 24 лютого 2022 року воєнного стану в нашій державі, його запровадження на всій території України та продовження на наступні періоди спричинило багато негативних наслідків для усіх сфер життя українського суспільства та для розвитку бізнесу зокрема. Ці несприятливі наслідки породили ряд глобальних і правових проблем, які стосуються як юридичної науки загалом, так і науки господарського права. Одними із найбільшочіших стали проблеми, пов'язані зі створенням умов подальшого розвитку та забезпеченням безперебійного функціонування економічної системи України і здійснення господарської діяльності у цей особливий період усіма зацікавленими суб'єктами.

Суб'єктам господарювання на окупованих територіях довелося шукати більш безпечні місця для продовження здійснення господарської діяльності та переміщатися в іншу місцевість, зокрема, щоб не втрачати час і клієнтів. За даними платформи Опендатабот станом на 23 жовтня 2023 року, за увесь час війни, тобто за півтора року, в Україні із зони бойових дій у більш безпечні регіони, за урядовою програмою релокації (у переліку 16 областей), було переміщено 840 підприємств, зокрема: у Львівську область – 199 підприємств, у Закарпатську область – 120, у Чернівецьку – 78, в Івано-Франківську – 70, у Дніпропетровську область – 65, у Хмельницьку – 62, в Тернопільську – 51, в Київську – 49, у Вінницьку – 43, у Черкаську – 24, у Волинську – 18, у Кіровоградську область – 17, у Полтавську – 19, у Рівненську – 16, у Житомирську – 6, в Одеську – 3. З них 667 уже почали працювати на новому місці [4]. Є і приклади дворазової релокації: так, на початку війни 2014 року компанії із виробництва броньованих авто довелося переміститися із Сімферополя до Мелітополя, а з початку повномасштабного вторгнення – переїхати з Мелітополя до Стрия для продовження своєї господарської діяльності. На практиці можна зустріти також випадки релокації українських

суб'єктів господарювання за кордон, до країн Європи та США. За даними Українського союзу промисловців і підприємців, темпи внутрішньої релокації є більш низькими порівняно із показниками зовнішньої релокації, обсяг якої втричі більший [11]. Зустрічаються й такі суб'єкти господарювання, які не змогли переміститися в іншу місцевість через специфіку своєї господарської діяльності та продовжують роботу в умовах війни на тій самій території, наприклад агропідприємства. Переміщення, або релокація, у більш безпечні регіони стала однією із форм збереження бізнесу в умовах війни, яка забезпечує продовження та розвиток господарської діяльності зацікавленими суб'єктами господарювання.

Перед державою постало завдання визначення у господарському законодавстві умов та особливостей діяльності суб'єктів господарювання в умовах війни і врегулювання порядку переміщення (релокації) суб'єктів господарювання, які розташовані у зонах бойових дій, і матеріально-технічного забезпечення цього процесу. А відтак і перед наукою господарського права постало завдання здійснення теоретико-правових досліджень цих питань.

Усе вищезазначене вказує на актуальність досліджень проблем правового регулювання переміщення господарюючих суб'єктів та досвіду їх релокації в умовах воєнного стану, а також визначення перспектив продовження й розвитку їх діяльності у повоєнний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій підтверджує актуальність обраної теми, враховуючи комплексний характер предмета господарського права, вимушені умови практичної реалізації та навіть апробації такого правового інституту господарського права, як переміщення суб'єктів господарювання та їх виробничих потужностей. Розкриттю основних теоретичних і практичних засад здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану загалом, форм, методів і засобів державного впливу на економіку в цей особливий період, зокрема, присвячено чималий науковий доробок ряду вітчизняних і деяких зарубіжних дослідників. Питання евакуації суб'єктів господарювання на теренах України у період Другої світової війни взагалі досліджувалися вченими різних галузей суспільних і гуманітарних наук. Так, дослідження питань, пов'язаних з евакуацією об'єктів важкої індустрії України 1941 року, здійснив у своїй науковій праці І. Г. Ветров [3]. Проте активізація досліджень особливостей та порядку господарювання в умовах воєнного стану відбулася у зв'язку із початком війни на Сході України ще 2014 року. Окремі аспекти цієї проблематики не залишають байдужими як учених-правників, так і вчених-економістів, учених-істориків і мають міжгалузевий характер. Серед учених-економістів проблеми функціонування вітчизняного бізнесу в умовах війни дослідили у своїй праці О. В. Гук і Є. С. Сомова [5]. На особливості, проблеми та стимули релокації національних виробництв в умовах війни звернули увагу у своєму дослідженні І. В. Лешух і М. І. Мельник [9]. Серед учених-юристів проблеми релокації суб'єктів господарювання під час воєнного стану у своїх працях досліджували О. І. Баїк [1], А. С. Вавринчук [2], Ю. О. Єршова, А. О. Сошников, О. Ю. Юдін [12] та інші. На особливості релокації аграрних підприємств в умовах воєнного стану звернули увагу у своїй праці К. В. Бородата та Л. В. Ковальчук [8].

Водночас науці господарського права все ще не вистачає комплексного бачення розвитку теоретичних аспектів механізму релокації та комплексного підходу щодо вироблення практичних заходів його правового регулювання у сучасних реаліях воєнного стану.

Метою дослідження є вивчити теоретичні та практичні засади порядку регулювання і здійснення релокації в умовах воєнного стану; проаналізувати відповідні зміни та новели у господарському законодавстві із цього питання.

Виклад основного матеріалу. Розпочнемо із дослідження етимологічного походження терміна «релокація». Цей термін походить від англійського слова «relocation», що означає переміщення, або переселення, та має латинське і праїндоевропейське коріння. Переміщення, релокація бізнесу, або релокейт, у класичному розумінні означає зміну суб'єктом господарювання однієї юрисдикції на іншу, однієї країни на іншу в умовах політичної або економічної нестабільності у зв'язку з пошуком більш сприятливих умов. Законодавство України не містить визначення терміна «релокація». Загалом релокація може здійснюватися як у мирний, так і у воєнний час. ГК України, ЦК України та Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» також не надають визначення терміна «переміщення» та не регламентують умови і порядок його здійснення суб'єктами господарювання, зокрема в умовах воєнного стану. Варто звернути увагу, що законодавство, яке регламентує процес релокації, оперує термінами «переміщення», або «евакуація», виробничих потужностей суб'єктів господарювання, проте не дає визначення цих термінів (ч. 4 ст. 15 Закону України від 12 травня 2015 року № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану»; розпорядження Кабінету Міністрів України від

25 березня 2022 року № 246-р «Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію»). Законодавство України також передбачає порядок державної реєстрації зміни юридичною особою її місцезнаходження та порядок постановки платника податків на облік за новим місцезнаходженням. Загалом терміни «зміна місцезнаходження особи та її юридичної адреси» і «переміщення суб'єкта господарювання» мають різні змістовні обсяги та призначення у механізмі правового регулювання. У цій статті термін «переміщення (релокація) суб'єктів господарювання» застосовується на позначення процесу зміни місця здійснення своєї господарської діяльності суб'єктами господарювання (фізичними та юридичними особами) в умовах війни, що може супроводжуватися переміщенням, або евакуацією, їхніх виробничих потужностей, переїздом в іншу місцевість як у межах України, так і перенесенням своєї господарської діяльності за кордон, зміною їхнього місцезнаходження, зміною місця їхньої реєстрації й обліку, відновленням виробничих потужностей, перепрофілюванням тощо. Водночас терміни релокація та переміщення суб'єктів господарювання у цьому контексті розглядаються як синоніми. Метою такого переміщення, або релокації, суб'єктів господарювання у воєнний час є пошук можливостей продовження здійснення своєї господарської діяльності на більш безпечній території та у більш сприятливих соціально-економічних і політичних умовах.

Причинами релокації суб'єктів господарювання можуть бути: 1) потреба у розширенні ринків збуту та відкритті структурних підрозділів на інших територіях і в інших країнах, потреба у масштабуванні й у нових міжнародних ринках; 2) пошук ринків із більш дешевою робочою силою; 3) пошук країн зі стабільною економікою та державною підтримкою стартап-проектів, зі сприятливою системою оподаткування; 4) пошук країн зі стабільною політичною системою; 5) наявність інших загроз, зокрема воєнних конфліктів, як це відбувається сьогодні в Україні.

Також можна виділити різноманітні види релокації за різними критеріями: 1) за суб'єктами – переміщення фізичних осіб, юридичних осіб та їхніх структурних підрозділів; 2) за способами здійснення – переміщення власними силами або за допомогою державних і місцевих програм, із залученням зовнішніх ресурсів; 3) за територією – переміщення в межах однієї країни та за кордон; або внутрішня і зовнішня релокація; 4) за сферою діяльності, особливостями виробництва та ринків збуту – повна, часткова і змішана; 5) залежно від підстав здійснення – обумовлена політичними, правовими, соціально-економічними, соціально-культурними, технологічними, екологічними, або природними, внутрішньоорганізаційними причинами тощо.

Після запровадження воєнного стану в Україні державою в особі уповноважених органів було здійснено ряд важливих заходів для забезпечення переміщення, або евакуації, виробничих потужностей суб'єктів господарювання у разі необхідності.

Спеціальний режим господарювання, який визначає порядок здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану, регулює Глава 41 Розділу 8 Господарського кодексу України від 16 січня 2003 року № 436-IV, статті 417 та 418 та Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану», статтю 15 якого було спеціально доповнено 12 травня 2022 року частиною четвертою, що регламентує повноваження обласних військових адміністрацій стосовно забезпечення переміщення, або евакуації, із зони бойових дій виробничих потужностей підприємств будь-якої форми власності. Для цього обласна військова адміністрація, з території якої переміщується підприємство, й обласна військова адміністрація, на територію якої відбувається переміщення виробничих потужностей, приймають спільне рішення про затвердження переліку осіб, які мають право на одержання в оренду земельних ділянок державної або комунальної власності без проведення торгів, і переліку суб'єктів господарювання, виробничі потужності яких підлягають переміщенню. Сама ж процедура прийняття спільного рішення має бути врегульована окремим Порядком, який затверджується Кабінетом Міністрів України. Такий Порядок у вигляді проекту перебуває на етапі доопрацювання за результатами проходження антикорупційної експертизи. Тобто повноваження щодо забезпечення переміщення, або евакуації, підприємств із зони бойових дій законодавством покладаються на Кабінет Міністрів України, обласні військові адміністрації та Київську міську військову адміністрацію, а також інші органи влади й уповноважених суб'єктів. Серед таких уповноважених органів державної влади є Міністерство економіки України, Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України, Фонд державного майна України, Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України, Міністерство охорони здоров'я України, обласні державні адміністрації.

Правове регулювання переміщення, або евакуації, суб'єктів господарювання в умовах війни здійснюється на основі урядової програми релокації підприємств, яка почала діяти з початку повномасштабного вторгнення та яку виконують разом Міністерство економіки України й обласні державні адміністрації, АТ «Укрзалізниця» та АТ «Укрпошта» (<https://relocate.prozorro.sale/>), і таких основних нормативно-правових актів: 1) постанови Кабінету Міністрів України від 17 березня 2022 року № 305 «Про особливості роботи акціонерного товариства «Укрпошта» в умовах воєнного стану», відповідно до якої АТ «Укрпошта» здійснює безоплатне перевезення майна національних суб'єктів господарювання згідно із переліком, який затверджує Міністерство економіки України та Міністерство інфраструктури України; 2) розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 березня 2022 року № 246-р «Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію», яке містить перелік відповідних забезпечувальних заходів і відповідальних виконавців. Пріоритет для участі у Програмі мають стратегічні суб'єкти господарювання, які виробляють товари першої необхідності та підпадають під дію Переліку об'єктів державної власності, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави; а також виробничі підприємства; та підприємства, які можуть самостійно здійснити демонтаж своїх потужностей та перевезти їх до найближчої станції АТ «Укрзалізниця».

Отже, з перших днів війни Міністерство економіки України запровадило урядову програму з релокації українських підприємств, які перебувають у зоні бойових дій, залучивши до проєкту ДП «Прозорро.Продажі» та ряд електронних майданчиків. Подавши заявку на один із запропонованих електронних майданчиків цієї системи, суб'єкт господарювання може скористатися такими видами державної допомоги: підбір місця для розташування виробництва; у разі необхідності перевезення обладнання й переміщення; розселення працівників і пошук нових співробітників; налагодження ланцюгів логістики, постачання і збуту.

Існують також регіональні програми щодо тимчасового переміщення підприємств з постраждалих регіонів України, в рамках яких органи місцевого самоврядування та територіальні громади в окремих регіонах країни надають підтримку суб'єктам господарювання, які вимушені змінити своє місцезнаходження та місце здійснення господарської діяльності.

Також існують і приватні ініціативи у цій сфері. Зокрема, різні банки запроваджують власні програми кредитування на релокацію бізнесу без застави та під 0 відсотків річних у період воєнного стану в Україні. Сприяння релокації здійснюють і міжнародні організації.

Узагальнивши вищенаведені нормативно-правові акти та документи, зазначимо, що існує два основні способи здійснення релокації суб'єктами господарювання: 1) переміщення власними силами; 2) переміщення в іншу місцевість за допомогою державних та місцевих програм підтримки релокації, а також із залученням зовнішніх ресурсів, причому кожен із способів передбачає певний алгоритм у вигляді окремих етапів.

Так, переміщення власними силами включає такі етапи: 1) оформлення внутрішнього наказу про релокацію; 2) оформлення наказів про переведення працівників на роботу в іншу місцевість; 3) проведення інвентаризації виробничих потужностей і майна, яке підлягає перевезенню в іншу місцевість; 4) оформлення акта приймання-передачі майна, яке підлягає перевезенню; 5) пошук виробничих площ і приміщень (оформлення документів); 6) переїзд або переміщення виробничих потужностей в іншу місцевість; 7) можливою також є зміна юридичної адреси суб'єктом господарювання та постановка на податковий облік за новим місцезнаходженням; 8) можливою також є потреба у переоформленні ліцензій на здійснення певних видів господарської діяльності на певній території для регіональних компаній та інших дозвільних документів відповідно до встановленого порядку.

Переміщення в іншу місцевість за допомогою державних і місцевих програм підтримки релокації, а також із залученням зовнішніх ресурсів включає такі етапи: 1) подання заявки; для використання можливостей державної (урядової) програми релокації варто заповнити заявку на одному із спеціальних майданчиків електронної торгової системи «Прозорро.Продажі»; 2) можливим є використання місцевих програм підтримки та фінансової допомоги для переміщення своєї господарської діяльності від відповідних органів місцевого самоврядування й об'єднань територіальних громад; 3) прийняття позитивного рішення за заявкою та отримання консультації від відповідальної особи; 4) отримання підтримки та сприяння від обласних військових адміністрацій, обласних державних адміністрацій; 5) допомога у підборі місця розташування; 6) переїзд (перевезення виробничих потужностей), зокрема безоплатне перевезення майна особи АТ «Укрпошта» та АТ «Укрзалізниця»; 7) допо-

мога із розселенням працівників і пошуком нових працівників; 8) допомога із налагодженням логістичних схем, схем пошуку сировини та ринків збуту на місцях тощо.

Важливим є також питання готовності законодавства України до запуску механізму релокації суб'єктів господарювання. Загалом основні нормативно-правові акти з релокації прийняті, але, крім планових заходів, це законодавство не визначає і не систематизує види, способи релокації, її етапи й основні елементи, інформацію про які надає нам в основному практика переміщення суб'єктів господарювання та різноманітні консультативно-довідкові матеріали [10; 6]. Бажано було б ухвалити нормативно-правовий акт стосовно регулювання процесів релокації суб'єктів господарювання більш загального характеру, який би визначав термінологію цього процесу, його мету, цілі та завдання, основних учасників та етапи здійснення. Також варто вказати й на таку властивість цього масиву законодавства, як наявність різних за тематикою та предметом регулювання нормативно-правових актів (його диверсифікація і розпорошеність), врегулювання значної кількості питань на рівні підзаконної та локальної нормотворчості.

Також у межах цього дослідження пропонуємо розпочати огляд кейсів з релокації вітчизняних суб'єктів господарювання в умовах війни. Безумовно, досвід переміщення кожного із господарюючих суб'єктів є унікальним, але розпочнемо із найпростіших випадків і спробуємо вивести певні закономірності із наведених прикладів. За даними періодичних джерел [7], для суб'єктів мікропідприємництва та малого підприємництва перепрофілювання господарської діяльності стає ефективним способом подолання проблем у випадку знищення бізнесу. В одному з випадків подружжя підприємців за декілька місяців до початку війни уклало ряд угод, зокрема кредитну угоду, для започаткування та розвитку своєї підприємницької діяльності шляхом створення будівельного магазину. Цей магазин було зруйновано ракетним ударом і подружжя залишилося з боргами. Переїхавши в іншу місцевість і скориставшись двома державними програмами мікрогрантів «Своя справа» на онлайн-платформі урядового проекту «eРобота», подружжя змогло перепрофілювати свою діяльність і створити зоомагазин. Також підприємницьку діяльність можна продовжувати на нових територіях і за рахунок ресурсів, які вдалося зберегти або які вціліли. Один із підприємців, який був власником магазину одягу та взуття, внаслідок бойових дій втратив склад, магазин та партії товарів, проте зміг продовжити свою підприємницьку діяльність на іншій території за рахунок тих партій товарів, поставка яких ще не була здійснена. Проте інколи саме допомога інвесторів, додаткове фінансування допомагає закласти основи бізнесу і перемістити його на іншу територію. Так, підприємець, який був власником кальян-бару, зміг перенести свій бізнес в інше місто та відкрити там новий заклад завдяки допомозі приватних інвесторів. Також підприємницьку діяльність можна розвивати на нових територіях за рахунок державної фінансової підтримки у формі грантів. Наприклад, підприємниця, яка займалася власним кондитерським бізнесом, завдяки державному гранту змогла відкрити кондитерську в іншому регіоні та найняти на роботу працівників серед переселенців. Інколи, у випадку існування загрози життю людей, демонтувати та перевозити свій бізнес варто своїми силами та за рахунок власних фінансових ресурсів. Так, троє підприємців, які розвивали свій бізнес з автоматизованого продажу питної води через водомати, вимушені були самостійно демонтувати водомати під обстрілами, щоб зібрати всі гроші та перевезти термінали і водомати на безпечну територію.

Варто також узагальнити основні групи проблем, з якими зіштовхнулися переміщені суб'єкти господарювання: 1) проблема втрати ринків та обсягів збуту; 2) нестача або дефіцит електроенергії та пошуку альтернативних джерел енергії; 3) високі облікові ставки за кредитами; 4) високий відсоток мобілізованих працівників; 5) висока вартість процесу монтажу і перевезення обладнання, запасів та активів; 6) проблема консервації виробничих потужностей, які залишилися в зоні бойових дій.

Релокація суб'єктів господарювання сьогодні, на жаль, відбувається вимушено через неможливість продовжувати функціонування та розвивати господарську діяльність у своїй місцевості у зв'язку з воєнними діями. Водночас рішення про переміщення кожен із суб'єктів господарювання приймає вільно, виражено і часто на основі ситуаційного аналізу, підкріпленого аудиторським висновком.

Види, способи та форми релокації мають значні відмінності залежно від виду суб'єкта господарювання – фізичні особи-підприємці, самозайняті особи; або суб'єкти мікропідприємництва, малого, середнього та великого підприємництва.

Альтернативами релокації може бути перепрофілювання господарської діяльності, диверсифікація виробництва, зміна виробничої структури або тимчасове призупинення господарської діяльності. Після завершення воєнного стану переміщені суб'єкти

господарювання зможуть повернутися на попереднє місце здійснення господарської діяльності, а на місці релокованих підприємств створити філії.

Висновки. Загалом держава попіклувалася про створення необхідних умов для провадження в умовах воєнного стану господарської та підприємницької діяльності усіма зацікавленими суб'єктами, передбачивши відповідний механізм у законодавстві. Одним із таких заходів для збереження бізнесу та розвитку господарської діяльності і водночас інструментом державної підтримки суб'єктів господарювання в умовах війни є релокація суб'єктів господарювання та їх виробничих потужностей.

Переміщення суб'єктів господарювання, або релокація, — це процес перенесення господарської діяльності та виробничих потужностей суб'єкта господарювання в іншу місцевість, що включає такі елементи, як переїзд (перевезення виробничих потужностей) в іншу місцевість у межах України або перенесення своєї господарської діяльності за кордон, зміну місцезнаходження, зміну місця реєстрації та обліку, відновлення виробничих потужностей та інколи перепрофілювання тощо.

Суб'єкти господарювання, які прийняли рішення перемістити свою господарську діяльність в іншу місцевість, мають можливість скористатися спеціальними програмами підтримки від різних суб'єктів, насамперед держави, зокрема програмами фінансової підтримки та рядом пільг, які передбачені в них. Варто проводити подальші дослідження проблем діяльності переміщених суб'єктів господарювання та здійснювати оцінку їхньої господарської діяльності за різноманітними економічними критеріями та показниками, а також оприлюднювати результати таких досліджень у доступних для ознайомлення широкої громадськості джерелах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баїк О. І. Релокація суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану в Україні: правові та практичні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 216–219.
2. Вавринчук А. С. Правові засади релокації підприємств з постраждалих під час війни регіонів. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 17 червня 2022 року. У 2-х томах. Том 1. Одеса : НУ «ОЮА», видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 123–126.
3. Ветров І. Евакуація об'єктів важкої індустрії України в 1941 році: стратегія, перебіг та перспективні наслідки [Електронний ресурс]. *Краєзнавство*. 2011. № 2. С. 84–90. URL : http://history.org.ua/JournALL/kraj/kraj_2011_2/11.pdf (дата звернення: 07.11.2023).
4. 840 підприємств в Україні переїхали через війну у безпечні регіони. Топ затребуваних регіонів у бізнесу / Опендатабот : онлайн-сервіс. 23 жовтня 2023. URL : <https://opendatabot.ua/analytics/relocation-in-war> (дата звернення: 30.10.2023).
5. Гук О. В., Сомова Є. С. Вітчизняний бізнес в умовах війни. *Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи* : збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 8 грудня 2022 року. [Електронний ресурс]. Київ : КПП ім. Ігоря Сікорського, видавництво «Політехніка», 2022. С. 44–45. URL : https://fmm.kpi.ua/?page_id=257 (дата звернення: 02.11.2023).
6. Діяльність вітчизняних підприємств під час війни в Україні: дослідження реального стану та потреб (липень 2022). К. : Центр ресурсоефективного та чистого виробництва, 2022. 23 с.
7. Коваль Я. Нескорені оптимісти. П'ять історій підприємців, чий бізнес пошматувала війна, але вони відновлюють його в нових містах. *Forbes Ukraine* / вебсайт журналу [Електронний ресурс]. 29 серпня 2023. URL : <https://forbes.ua/business/relokovani-ta-nezlamni-z-yakimi-viklikami-stikayutsya-pidpriemstishcho-cherez-viynu-vimusheni-pochinati-biznes-z-nulya-29082023-15654> (дата звернення: 14.11.2023).
8. Ковальчук Л. В., Бородата К. В. Релокація аграрних підприємств в умовах воєнного стану: законодавство, проблеми та перспективи. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2022. № 6. С. 120–132.
9. Мельник М. І., Лещук І. В. Особливості, проблеми та стимули релокації національних виробництв в умовах війни. *Регіональна економіка*. 2022. № 2. С. 94–100.
10. Плащук Л. Посібник з релокації підприємств. Покроковий план дій підприємств з релокації [Електронний ресурс]. 2022. 31 с. URL : <https://golocal-ukraine.com/wp-content/uploads/2022/10/relokacziya-pidpriemstiv%D1%94mstv.pdf> (дата звернення: 05.11.2023).
11. Релокація українських підприємств за кордон втричі більша, ніж всередині України [Електронний ресурс] / УСПП : вебсайт. 02.03.2023. URL : <https://uspp.ua/news/ostanni-novyny/2019/relokatsiia-ukrainskykh-pidpriemstv-za-kordon-vtrychi-bilsha-nizh-vseredyni-kr> (дата звернення: 03.11.2023).
12. Сошников А. О., Єршова Ю. О., Юдін О. Ю. Релокація суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2022. Том 33 (72), № 4. С. 24–30.

REFERENCES

1. Baik, O. I. (2022). Relokatsiia subiektiv hospodariuvannia v umovakh voiennoho stanu v Ukraini: pravovi ta praktichni aspekty [Relocation of business entities under conditions of martial state in Ukraine: legal and practice aspects]. *Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal* [Juridical scientific and electronic journal], no. 9, 216–219 [in Ukrainian].
2. Vavrynychuk, A. S. (2022). Pravovi zasady relokatsii pidpriemstv z postrazhdalych rehioniv pid chas viiny [Legal principles of relocation of enterprises from affected regions during the war]. *Yevropeiskii vybir Ukrainy, rozvytok nauky ta natsionalna bezpeka v realiiakh masshtabnoi viiskovoi ahresii ta hlobalnykh vyklykiv XXI stolittia* : materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 17 chervnia 2022 r., m. Odesa. [The European choice of Ukraine, the development of science and national security in the realities of large-scale military aggression and global challenges of the 21st century : materials of the International Scientific and Practical Conference, June 17, 2022, Odesa], 1, 123–126 [in Ukrainian].
3. Vietrov, I. (2011). Evakuatsiia ob'ektiv vazhkoi industrii Ukrainy v 1941 rotsi: stratehiia, perebih ta perspektyvni naslidky [Evacuation of the objects of heavy industry of Ukraine in 1941: strategy, course and perspective consequences]. *Kraieznavstvo* [Local history], no. 2. URL : http://history.org.ua/JournALL/kraj/kraj_2011_2/11.pdf [in Ukrainian]. (2023, November, 7).
4. 840 pidpriemstv v Ukraini pereikhaly cherez viinu u bezpechni rehiony. Top zatrebuvalykh rehioniv u biznesu [840 enterprises in Ukraine have relocated to safer regions due to the war. Top in-demand regions for business]. URL : <https://opendatabot.ua/analytics/relocation-in-war> [in Ukrainian]. (2023, October, 23).
5. Huk, O. V., Somova, Ye. S. (2022). Vitchyzniani biznes v umovakh viiny [Domestic business in conditions of war]. *Bisnes, innovatsii, menedzhment: problemy ta perspektyvy* : materialy III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 8 hrudnia 2022 r., m. Kyiv. [Business, innovations, management: problems and prospects : materials of the III International Scientific and Practical Conference, December 8, 2022, Kyiv], 44–45 [in Ukrainian].
6. Diialnist vitchyznianskykh pidpriemstv pid chas viiny v Ukraini: doslidzhennia realnoho stanu ta potreb [Activities of the domestic enterprises during the war in Ukraine: a study of the real situation and needs]. (2022). Kyiv : Tsentru resursoefektyvnoho ta chystoho vyrobnytstva [in Ukrainian].
7. Koval, Ya. (2023). Neskoreni optymisty. Piat istorii pidpriiemstv, chiyi bisnes poshamatuvava viina, ale vony vidnovliuut yoho v novykh mistakh [Undeclared optimists. Five stories of entrepreneurs, whose business was crashed by the war, but they are rebuilding it in new cities]. *Zhurnal Forbes Ukraine* [Journal Forbes Ukraine]. URL : <https://forbes.ua/business/relokovani-ta-nezlamni-z-yakimi-viklikami-stikayutsya-pidpriemstsi-shcho-cherez-viynu-vimusheni-pochinati-biznes-z-nulya-29082023-15654> [in Ukrainian]. (2023, August, 29).
8. Kovalchuk, L. B., Borodata, K. V. (2022). Relokatsiia ahrarykh pidpriemstv v umovakh voiennoho stanu: zakonodavstvo, problemy ta perspektyvy [Relocation of agricultural enterprises under conditions of martial state: legislation, problems and prospects]. *Aktyalni pytannia u suchasni nautsi* [Current issues in modern science], no. 6, 120–132 [in Ukrainian].
9. Melnyk, M. I., Leshchuk, I. V. (2022). Osoblyvosti, problemy ta stymuly relokatsii natsionalnykh vyrobnytstv v umovakh viiny [Peculiarities, problems and incentives of relocation of national productions in the conditions of war]. *Rehionalna ekonomika* [Regional Economy], no. 2, 94–100 [in Ukrainian].
10. Plashchuk, L. (2022). Posibnyk z relokatsii pidpriemstv. Pokrokovyi plan dii pidpriemstv z relokatsii [Guide to the relocation of enterprises. Step-by-step plan of actions on relocation for enterprises]. URL : <https://golocal-ukraine.com/wp-content/uploads/2022/10/relokatsiya-pidpriemstv.pdf> [in Ukrainian]. (2023, November, 5).
11. Relokatsiia ukrainskykh pidpriemstv za kordon vtrychi bilsha, nizh vsередyni Ukrainy [Relocation of ukrainian enterprises abroad is three times higher, than within Ukraine]. URL : <https://uspp.ua/news/ostanninovyny/2019/relokatsiia-ukrainskykh-pidpriemstv-za-kordon-vtrychi-bilsha-nizh-vsередyni-kr> [in Ukrainian]. (2023, March, 2).
12. Soshnykov, A. O., Yershova, Yu. O., Yudin, O. Yu. (2022). Relokatsiia subiektiv hospodariuvannia v umovakh voiennoho stanu [Relocation of business entities under martial law]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriya yurydychni nauky* [Scientific notes of Taurida National V. I. Vernadsky University. Series: Juridical Sciences], no. 4 (33), 24–30 [in Ukrainian].

O. A. Rassomakhina. LEGAL REGULATION OF RELOCATION OF BUSINESS SUBJECTS UNDER CONDITIONS OF MARTIAL STATE

The practical approaches and provisions of economic legislation regarding the procedure for relocation of business entities under martial law are analyzed in this article. The definition of the notion of relocation of business entities has been developed herein. The main elements of the mechanism of relocation are highlighted. The main legal acts in this area were analyzed and the scope of their provisions were summarized herein. The main measures of the state support for relocation in war conditions have been determined. An assessment of legal regulation in this area and assessment of the problems, that faced before displaced business entities, are provided in the article. The purpose of the article is to study the theoretical and practical principles of the procedure for regulation and enforcement of relocation under conditions of martial law, as well as to study relevant changes and novelties in economic legislation in this area.

Key words: martial state, means of state regulation of the economy, economic entity, relocation, relocation of production facilities, evacuation.